

LITTERATUR

AKTUELLA PROBLEM INOM TEOLOGISK

LITTERATUR 1936

Bokfloden 1936 ger otvetydiga bevis för att det i svensk teologi arbetas med ting, som även för lekmannen torde te sig ganska väsentliga. Överhuvud har det senaste decenniet fört med sig ett starkt närmande mellan lekmän och teologer i vårt land. Å ena sidan har gemene man genom Sven Stolpe, Ivar Harrie, Karl-Gustaf Hildebrand och andra fått upp ögonen för vad som rör sig i den teologiska världen. Dagspressen öppnar också mer än förr sina spalter för teologiska artiklar och recensioner av dylik litteratur. Och å andra sidan ha teologerna både i ämnesval och framställningssätt tagit sikte på en bredare publik och anpassat sig efter dess intressesfär.

I det följande skall en framställning och värdesättning försökas av vad som inom de olika teologiska disciplinerna framkommit av någorlunda allmänjutbar litteratur med mer eller mindre vetenskapligt värde. Ett visst subjektivt godtycke häftar naturligen vid urvalet, som med ett par norska och danska undantag endast rör sig med svenskt material.

Evangelisk kristendom måste alltid sätta studiet av den Heliga Skrift på hedersplatsen, och alltifrån den tid, då tre av våra fyra professorer föreläste exegetik, har bibelvetenskapen — med ett undantag under 1800-talet — starkt omhuldats i Sverige. Den märkligaste epoken i denna historia belyses i en liten broschyr av den nyligen avlidne hovpredikanten *Ernst Althin* med den för den oinvidde sällsamma titeln *Från Rudin till Lindblom*. Ännu 1900 satt på vår uppsvenska exegetiska lärostol den fromme Wald. Rudin, som emellertid menade sig kunna kartlägga himlens lokaliteter, tolka framtiden med hjälp av lösryckta citat ur den gammaltestamentliga profetian och förklara motsägelserna i Bibeln med en teori om dess »förnedringsgestalt». Sedan gick utvecklingen snabbt. Text- och litterärkritiska frågeställningar, religionshistoriskt jämförelsematerial och profanhistorisk källvärdering gjorde sitt intåg i det teologiska studiets hjärta. Kulmen var väl nådd, när Gillis Wetter år 1926 skrev de ord, som Althin anför: »Exegetiken har så nalkats profanvetenskaperna, att man kan säga, att den skiljes från dem icke genom någon metod, utan endast genom själva forskningsområdet.»

Men detta var en avväg, och utvecklingen böjde snart av åt annat håll. Krav restes på idéhistoriskt men också på religiöst förstående av de bibliska urkunderna. Och då måste man fordra av bibelforskaren en viss kongenialitet med sitt objekt. Så är Althin framme vid Johannes Lindblom, exegetikos professor i Lund från 1930, som fällt

Litteratur

detta yttrande: »Den kan ej i grund förstå Skriften, som icke själv lever i det andeliv, som lever i Skriften och som den bär vittne om.»

Samme *Johannes Lindblom* har under året utgivit en bok om Israels religion i gammaltestamentlig tid. Dess karaktär av sammanfattande handbok gör den mycket tjänlig för vårt syfte, då vi söka den gammaltestamentliga forskningens ståndpunkt och arbetssätt just nu.

Utmärkande för denna exegetik är, att den liksom den nytestamentliga gör allvar av att vara en både historisk och teologisk vetenskap. Med strängt historiska — och därmed också arkeologiska, litterärkritiska och psykologiska — metoder närmar man sig de bibliska texterna. En sådan punkt är patriarkberättelserna i 1 Mos. Sedan den gamla uppfattningen att dessa återgiva individuella personers verkliga historia måst avföras, var det länge på modet att betrakta Abraham, Isak och de övriga som personifikationer av nomadstammar. Men genom semitiska analogier, särskilt arabiska »storscheiks»-traditioner, står det nu klart, att dessa gestalter äro produkter av både historia och fantasi, de representera och inkarnera stammen, och kring dem ha samlats sägner och legender, som varit i svang inom stammen, men stoffet går tillbaka till nomadtiden, och några fritt uppfunna figurer äro patriarkerna näppeligen.

Redan beträffande Mose börjar historien klarare frigöra sig ur sagans famn. »De händelser, som ligga mellan hebréernas vistelse i Egypten och deras bosättning i Kanaan, äro alltför märkliga för att kunna förklaras utan en mäktig insats av en stor personlighet.» Och denna personlighet har framför allt varit å ena sidan folkhjärte och folkledare, å den andra en religiös nydanare — däremot var Mose varken extatisk profet eller lagstiftare i någon högre grad: här ha senare tider gjort sin insats under Mosenamnets auktoritet. Vissa etiska och juridiska normer gå med all sannolikhet tillbaka på den store folkdanaren, men inte ens Dekalogens formuleringar vågar Lindblom tillskriva honom.

En annan av kärnfrågorna i dagens gammaltestamentliga debatt är de stora profeternas insats och betydelse. Klart är, att dessa varken voro spåmän, reformatorer eller religionsstiftare, utan snarast religiösa och sociala domspredikanter. Om den israelitiska profetismens psykologi, litteratur och budskap har Lindblom 1934 skrivit ett stort och gediget, och samtidigt mycket fängslande och allmänfattligt arbete, där det nya särskilt är den måttfulla användningen av modern psykologi och den fina förståelsen för den profetiska förkunnelsens innehåll och religiösa särprägel.

Detta var just det vi nämnde som det andra utmärkande draget hos Lindblom och hans vetenskap av i dag: den teologiska synen också på Gamla Testamentet. Med enbart filologiska, historiska och litterära kategorier kommer man inte åt det som gör Bibeln till helig skrift: den uppenbarelse, som Bibelns författare och stora gestalter förnummit och själva söka återge. Denna uppenbarelse och inspiration

tänkes icke längre mekanisk och ofelbar, men därför är den icke mindre verklig. Ty den är reflexen i själarna av Guds eviga och absoluta sanning, handlande och vilja.

Denna på en gång historiska och teologiska syn är emellertid intet nytt för svensk teologi. Den fanns redan hos *Einar Billing* i hans år 1907 utgivna ofullbordade arbete »De etiska tankarne i urkristendomen». Det kan betecknas som en mycket märklig händelse, att detta verk, som länge varit oåtkomligt, i år utgivits i en nödortfigt avslutad, men annars helt oförändrad upplaga och sålunda på visst sätt tillhör den aktuella litteraturen.

I ett nyskrivet förord heter det mycket billingskt om arbetet: »Om 'urkristendomen' handlar endast en ringa del därav, och dess 'etiska tankar' komma där överhuvud endast i förbigående till tals... Att det i sina detaljer i mycket vid utsträckning är antikverat är blott alltför uppenbart. Att också dess principiella inställning skulle vara föråldrad är jag däremot på intet sätt hågad att medgiva.» — Därmed har boken i själva verket fått en ganska träffande recension. Det är den grekisk-romerska filosofiens och Gamla Testamentets etiska grundsyn som avhandlas, och därtill fogas en rad fragment om Jesu förkunnelse och självmedvetande. Men ehuru föråldrad i vissa enskildheter och till sin disposition en torso, är boken inte bara ett stort vittnesbörd om hur Billing föregrep frågeställningar och resultat, som den tyska exegetiken och den lundsiska etiken först i våra dagar nått, utan därjämte en fullt njutbar och vederhäftig Einführung i det antika och bibliska tänkandet.

Huvudvikten faller på den israelitiska delen. Som motto kunde man här sätta ett ord på sid. 83: »Vad upptäckten av begreppets kunskapsvärde betydde för hellenens, betyder tåget genom Röda havets vågor för israelitens etiska tänkande.» Guds handlande i historien, folkets utkorelse och den därur härflytande etiska synen är framställningens huvudtema. Men allt detta var något som Billing och hans ungyrkliga samtida sågo sig kunna tillämpa också på vårt folk och dess historia och kallelse. Därför är denna bok inte bara ett förnämligt bibelteologiskt verk utan därtill — jämte Söderbloms Uppenbarelse-religion och Billings Försoningen — hela uppsalateologiens huvudarbete och den teologiska grundvalen för ungyrklighetens syn på folk och kyrka.

Redan Billing betonade, att det innersta i Jesu budskap var hans eget medvetande om gudomlig sändning och hans krav på anslutning till sin person. Denna tanke, som skarpt avviker från den liberala Jesusforskningens, där först lärjungarna och kyrkan sägas ha klätt Jesus i Messias-dräkten och låtit hans person skymma hans lära, är ett grundmotiv i den senaste Jesusboken på nordiskt språk, dansken *Vilh. Grønbech*: *Jesus, Menneskesønnen* (sv. övers.). Det är en överraskande, fascinerande och på visst sätt genial bok. Den ger oss en skakande ny syn på många Jesusord, som vi blivit alltför vana vid, och ett starkt och nyttigt intryck av Jesu sociala vilja och gärning: han hade ett budskap till kroppen lika mycket som till själen

Litteratur

och bekämpade lekamlig och själslig nöd lika häftigt; båda voro Satans verk och stå lika hindrande i vägen för Guds rike.

Men Grønbech har alltför mycket låtit sin egen impulsiva och rebelliska natur präglad Jesusbilden. Jesus blir framför allt den oberäknelige, oförklarlige omstörtaren av allt godtagat, riktigt och gudomligt. Han blir en paradoxmakare, som man inte riktigt kan ta på allvar, men som man i alla fall *skall* ta på allvar. På enskilda punkter är Grønbechs teckning träffande och rent av lysande, men som helhet saknar den trots allt större värde. Därtill äro de stora och brännande problemen i Jesusforskningen — om ställningen till Joh. Döparen, liknelsernas rätta mening, sinnelagsetikens roll i Jesu förkunnelse, lidandeshistoriens och uppståndelsens tillförlitlighet — alltför ytligt berörda och ofta missvisande ställda. Att Johannesevangeliet nu — i motsats till tidigare — anses bygga på goda förstahandsuppgifter, har Grønbech till framställningens skada icke observerat.

Om urkristendomens andra stora gestalt har norrmannen *Ronald Fangen* skrivit sin bok *Paulus*. Den ger sig inte ut för att vara teologisk eller ens idéhistorisk utan är närmast skriven för att göra aposteln känd och älskad för vår tid, men både ämnets natur och författarens sätt att behandla det leder ofta direkt in i den exegetiska debatten.

Hednaapostelns aktier stå ju inte så särskilt högt i Europa just nu. I Tyskland förkastar man den »semitiske rabbinen», och här i Norden är man ofta just på nazifientligt håll angelägen att betona, att skall denne halvt själssjuke fanatikens frihets- och livshämmande spekulationer vara kristendom, så betaackar man sig. Fangen känner saken bättre. Den bild han ger av Paulus som människa, kristen och missionär är gripande och riktig. Han har sett kärnpunkten i läran om synd och nåd och det universella och övernationella i kravet på broderskap. Kapitlet »Kristus og Paulus» är utomordentligt och visar till fullo ohållbarheten i talet om den oerhörda klyftan mellan »Jesu enkla lära om Gud» och Pauli »inkrånslade lära om Kristus».

Det är uppfriskande att höra en lekman säga sådant. Men annars har obekantskapen med teologernas arbete ibland sina avigsidor. Naturligtvis kan man förlåta, att Fangen tar fel i sådana frågor som om urapostlarnas förmenta andel i motståndet mot Paulus eller om hans sjukdom (2 Kor. 12: 7—9) eller hans ställning till tungomålstalet. Värre är den högst otillåtlige förenkling han företar av Pauli ingalunda lättvunna och därför icke heller lättåtkomliga djupplöjningar av de grundläggande frågorna om tro och gärningar, utkorelse och förtappelse, Guds allmakt och det ondas makt. Med vida större skärpa har Fangen tecknat den paulinska tanken och tron i sin roman »Mannen som elsket rettferdigheten». Nu har han litet för lätt att utropa: »Slik er sammenhengen. Slik er den store paulinske syntese.» Det är dock rent felaktigt att som Fangen påstå, att Paulus »slett ikke var en teologisk skribent», eller »ingen teoretiker og kontemplativ betrakter».

Från den exegetiska horisonten kan slutligen antecknas en liten

utmärkt trevlig och nyttig volym med titeln *Bibeln, historia, fynd och forskningar*, som utgör en av *Bror Olsson* verkställd bearbetning av ett arbete av den kände f. d. chefen för British Museum, Sir *Frederic Kenyon*. På ett intressant, ingående och lätt-tillgängligt sätt meddelas huvuddragen av bibelbokens historia, om vilken varken lekmän eller teologer alltid ha så god föreställning. Hur många av oss veta, att vi av Nya Testamentet ha äldre handskrifter än av någon annan antik bok? Under det de äldsta bevarade exemplaren av Vergilius äro skrivna 350 år efter hans död, av Horatius 900 och Platon 1300 år efter deras livstid, så gå våra bibelhandskrifter tillbaka till 150 år efter Nya Testamentets tillkomst-tid. Eller vem vet, hur det kommer sig, att vår nya bibelöversättning på många punkter avviker även sakligt från den gamla?

Den rikt illustrerade boken ger oss besked om den äldsta uppteckningen, de olika texttraditionernas uppkomst, fynden av gamla exemplar och versioner, de äldsta trycken och översättningarna o. s. v. Översättaren har insprängt talrika för svenskar intressanta notiser i framställningen och dessutom lagt till ett kapitel om den svenska bibeln och ett om de allra nyaste handskriftsfynden.

På det kyrkohistoriska området ha många värdefulla arbeten sett dagen. Kyrkoherden i Bokenäs *Gösta Nelson* har i sin bok *Biskop Johan Möller* bl. a. behandlat problemet om Schartaus plats i svensk fromhetsk historia. Hans insats har länge tyckts sakna bakgrund, och man har blott hänvisat till herrnhutiska inflytelser. Nu söker Nelson visa, att den gamla svenska pietismen, representerad av Anders Nohrborg, just genom Möller påverkat Schartau. »Möller är den saknade länken mellan Nohrborg och Schartau.» Möjligen har Nelson överdrivit Möllers pietism. Han var dock framför allt ortodox, ehuru med upplysningsmässig och pietistisk påverkan. Men arbetets huvudtes är säkert riktig och i så fall synnerligen värdefull.

En annan intressant fråga, nämligen om *Straussdebat ten* i Sverige har utretts i en akademisk avhandling av *Erik Petzäll*, som ingående klarlägger den liberala pressens aktion till evangeliekritikens förmån, teologernas motaktion, tryckfrihetsprocessen mot L. J. Hierta och övriga utgreningar av denna strid, som torde kunna betecknas som den första mera allvarliga, lekmännen berörande bibeldiskussionen i Sverige efter reformationen.

Till kyrkohistorien, eller åtminstone den teologiska lärdomshistorien, ha vi också att räkna *Tor Andræs* minnesteckning i Svenska Akademiens handlingar över *Georg Wallin*. För den som är det minsta kulturhistoriskt intresserad, är denna bok en fyndgruva. I förnämlig stil berättar och kåserar biskop Andræ här om denne märklige men hittills ganska okände representant för den gammaldags svenska lärdomens stolta traditioner. Vi få följa Wallin från det biskopliga fädernehemmet i Härnösand genom studier i Uppsala, lektorat i hemstaden, bibliotekstjänst och professur i Uppsala till ställningen som stiftschef först på Gotland, sedan i Göteborg, och dess-

Litteratur

emellan på resor i Tyskland, Holland, England och Frankrike. Vi få en inblick i det slutande 1600-talets encyklopediska bildningsideal, då vi erfara, hur grundligt den unge blivande teologen utbildades i olika naturvetenskaper och i de gamla orientaliska språken. Vi få glimtar ur ett oskrivet kapitel i vår stormaktstids lärdomshistoria: svenskarernas studieresor i utlandet. Kostlig som tidsbild är skildringen av hur Wallin och några studentkamrater efter en glad kväll stormade Greifswalds murar, emedan de »icke utan största glädje fått förspörja den stora seger Gud förlänt vår allernådigste konung vid Holofsin, vilkens exempel vi städs uti denna aktion hade för ögonen».

Det var märkliga tider i vår andliga historia, då envälde ersattes med frihetstidens skick, pietismen bröt sig mot den gamla ortodoxien, häxväsendet rymde fältet för en upplyst natursyn och den wolffska filosofien gjorde sitt intåg i Uppsala. I alla dessa andliga fejder deltog Wallin, mestadels på den konservativa sidan. Och dessutom mycket flitigt i den fejd, som väl i alla tider rasat i den akademiska världen, om än ej på samma sätt som då: striden om befordran och professioner. Betecknande är, att Wallins svärfar, orientalisterna Palmroth — vars »lätta method och oförlikneliga liuflighet» gjorde hans elever till »gode orientaler, enär the thet sielwe som minst förmodade» — förordade honom till professor i logik med hänvisning till de prövningar han fått genomgå genom hans unga hustrus död.

Andræs bok är sällsynt fängslande och djupt värdefull genom sin rikedom på material, synpunkter och utblickar.¹ — Tyvärr gör frånvärdet av varje slags innehållsförteckning, register o. dyl., att boken blir ytterst obekvämt att hitta i och använda.

Till kyrkohistorien bör också räknas *Olle Nystedts* arbete om den ungyrkliga väckelsens genombrottsår med den misslyckade titeln *Från studentkorståget till Sigtuna stiftelsen*, men då dess ämne ligger vår egen tid så nära, att det ännu har sin aktualitet i vårt kyrkoliv, föredrar jag att behandla denna bok i en kommande artikel, där mera praktiskt religiös litteratur skall skärskådas. Andra arbeten, som bidragit till ökad kunskap om vår kyrkohistoria är *Carl Lönroths* prästmötesavhandling: *Ur väckelserörelsernas historia i Närke under 1800-talet*, *Ellen Hagens* teckning av sin fader, den kände S:ta Clara-komministern och kunglige själasörjaren *Bernhard Wadström*, och från missionsfältet den nyttiga biografien över *Prosten J. E. Norenus* av *Erik Sundgren*.

Med sin bok *De lutherska bekännelseskrifterna* har *Hilding Pleijel* fyllt ett länge känt behov av en vetenskaplig undersökning om hur dessa just nu så omstridda dokument tillkommit.

Som exempel på vidsträcktheten av de ämnen, som den vetenskap-

¹ Ett påpekande må i förbigående göras. På tal om det starka orientaliska och gammaltestamentliga inslaget i vår odling vid sekelskiftet 1700 hänvisar förf. med stor emfas till det signifikativa i att förste teologie professorn hade att behandla Gamla Testamentet — ehuru detta i själva verket hade ändrats redan 1655! Förf. har här helt enkelt okritiskt följt gamle C. A. Cornelius.

liga teologien behandlar, kan nämnas en doktorsavhandling av *Ivar Alm* med titeln *Den religiösa funktionen i människosjälens*, där frågan om den moderna psykologiens, särskilt Freuds och Jungs, bedömning av människan och religionen upptages till en något vag och förenklad, men därför också mycket översiktlig behandling.

Komma vi så slutligen till den teologiska systematiken. Få ord torde tilltala lekmannen mindre än dogmatik, men också här förstå våra dagars författare att skriva så, att det blir njutbart för dem som överhuvud intressera sig för idéer och andeliv. I sina studier i fornyrkans tankevärld med titeln *De två vägarna* tar *Sigfrid von Engeström* upp en rad problem, av vilka en del ha rent historiskt intresse men de flesta äro brännande aktuella också i vår tid. Vilken tid kommer någonsin ifrån spörsmålen om tro och trosbekännelse, innebörden av det kristna Fadernamnet, »de heligas samfund», religion och estetik?

Frågan om den apostoliska trosbekännelsens ålder och ursprung sysselsätter i hög grad dogmhistorien just nu. Här ger v. Engeström en klagörande och självständigt kritisk översikt över den vetenskapliga debatten. Men viktigare än den rent historiska frågan om de exakta formuleringarnas ålder är det resultat, som förf. formulerar så: »Det finns ingenting i bekännelsens innehåll eller form, som hindrar oss att gå tillbaka hur långt som helst i kyrkans historia vid uppställandet av hypoteser om tidpunkten för dess uppkomst. Man kan icke påvisa någon enskildhet, om vilken det kan sägas, att detta och detta kunde sägas först under ett bestämt skede i utvecklingen.»

Det är utmärkande för v. Engeström, att han med största lyhördhet avlyssnar skiftningarna i ordens och termernas innebörd i det material han behandlar. På tal om ångerns roll i den kristna moralen påpekar han, hur samma ord 'obotfärdig' = icke ångrande (*ἀμετανόητος*) hos stoikern betecknar en dygd, hos de kristna det djupaste fördärv. Analysen av sådana begrepp som Guds Fadernamn, Kristi Herrenamn, lönetanken och andra, utföres med fin förståelse och skärpa. Roande är referatet av den ofta burleska sedekritiken hos Klemens Alexandrinus med dess kostliga inblickar i dåtida kultur och levnadskonst. Intressant är skildringen av den passivitet, som de kristna alltid ådagalade inför hedniska övergrepp, även på platser, där de enligt Tertullianus voro så talrika, att de med framgång kunde värja sig och ställa till upplopp. Det är något att minnas i vår tids debatt om »motstånd utan våld»!

Det har om Billing sagts, att »ehuru hans framställning behärskas av stora ledande synpunkter, besjålas den på samma gång av en nästan skrupulös trohet mot det föreliggande materialet». Om man nu om v. Engeström kan säga, att det framför allt är i det senare avseendet han fullföljer sin lärares metod, så betyda de ledande synpunkterna så mycket mer för *Anders Nygren*, som i slutet av året

Litteratur

utgav andra och sista delen av sitt jätteverk *Den kristna kärlekstanken genom tiderna*.

Nygren vill se hela den kristna idéhistorien såsom en — ibland fridsam, ibland förbittrad — kamp mellan två olika uppfattningar av kärlekens väsen. Han kallar dem eros- och agapemotivet. Eros, vars främste predikant är Platon, är den begärande, egocentriska kärleken. Den älskar ett föremål, därför att det är värdefullt, stiger uppåt, är en prestation och en form av — låt vara sublimerad — självhävdelse; den är människans kärlek: Gud är föremål för eros, men älskar egentligen icke själv.

I skarp motsats härtill ställes den »äktkristna» synen på kärleken som agape, den offrande, självutgivande. Den älskar oberoende av föremålets värde, sänker sig ned, är nåd och gåva och skapar värde hos sitt föremål; den är Guds eller den av Gud helt behärskade människans kärlek: Gud är kärlek, men kan och får strängt taget icke älskas.

Agapetanken har naturligtvis sin upprinnelse i Jesu förkunnelse, men sitt klaraste uttryck har den enligt Nygren fått hos Paulus i hans predikan om korsets kärlek. Redan hos Johannes märka vi emellertid en »glidning» — det är ju enligt de givna utgångspunkterna en aning suspekt att som Johannes tala om kärlek till Gud — och i den gamla kyrkan är det egentligen endast Markion och Ireneus som representera agapetypen; hos de apostoliska fäderna och Tertullianus ha vi i stället en lagisk kärlekslära och hos gnostikerna och Origenes en tydlig erospekulation. Därefter ingå agape och eros en märklig och för framtiden ödesdiger syntes hos Augustinus, som enligt förf. i högre grad än man trott blir bestämmande för medeltidens kärlekslära både inom skolastik och mystik. Denna syntes spränges emellertid vid nya tidens början, i det *erosmotivet* förnyas i renässansens tänkande (här drar förf. fram ofta förbisedda religiösa tankar hos t. ex. Marsilio Ficino) och *agapemotivet* med all önskvärd kraft förnyas av Luther, som i sin »kopernikanska omvälvning» åter satte tanken på Guds spontana, självutgivande kärlek i högsätet.

Detta är i allra största korthet Nygrens fascinerande, oändligt klara och i detalj genomförda konstruktion. Arbetets första del har redan haft en betydelse som få andra under senare tid, och i sin helhet kommer verket säkerligen att för generationer framåt stå som ledstjärnan inom en del av vår dogmhistoriska och systematiska forskning, och som det stora motsägelsetecknet inom en annan del. Ty då man får höra, att Nygrens bok är »kanske det märkligaste arbetet från senaste åren, icke bara inom svensk teologisk forskning utan också inom religionsvetenskapen överhuvud» och att »någon mera fruktbar synpunkt än den här anlagda svärligen kan tänkas» (Aulén) — då må man komma ihåg, att sådana omdömen härröra från *en* visserligen betydande men långt ifrån allenarådande skola inom svensk trosforskning.

Här är icke platsen att ingå på en värdesättning eller kritik av Nygrens för hans anhängare redan halvt kanoniska bok. Det må bara

påpekas, att det med skäl har framställts många anmärkningar mot det våld på det historiska materialet, som Nygren måste begå för att pressa in det i sitt schema. Redan många av Nya Testamentets ut-sagor måste vrängas eller förtigas för att man skall kunna ut-mönstra alla spår av själens hemlängtan eller andra »platoniska» drag. Och hur stort värde den andragna synpunkten än ofta har, så blir det i hela framställningen tydligt, att det är en godtycklig be-stämning av det »ätkristna» som gjorts till utgångspunkt. Vid när-mare eftersyn visar det sig, att t. ex. Sokrates och framför allt stoikerna visst inte helt sakna föreställningen om en omotiverad kär-lek vare sig för människors eller Guds vidkommande. Och omvänt äro de »platoniska» tankarna om kärlek och längtan till Gud omistliga för både Paulus, Ireneus och Luther. Hur skulle exempelvis vår psalmbok se ut, rensad efter Nygrens »ätkristna» måttstock?

En i viss mån liknande, ehuru i flera avseenden mindre undersök-ning har företagits av *Oscar Krook* angående Uppenbarelsebe-greppet. Utgångspunkten tages, där Nygren slutar, nämligen hos Luther. Krook visar, hur Luther, i skarp motsats till medeltidens »gnostiska» lära om var uppenbarelsen står att finna, ser den uteslu-tande i Ordet och den därav skapade tron. Uppenbarelsen är »Guds väg till människan, hans ständigt upprepade och fortskridande fräl-sarehandling genom ordet».

Men denna upptäckt förvanskades enligt Krook omedelbart, och Melanchton och den lutherska ortodoxin förde återigen in »rationella» kategorier i uppenbarelsebegreppet. Och sedan stod det illa till med uppenbarelsens renhet ända till »genombrotts punkten i E. Billings teo-logiska konception», vilken med ett citat från Tor Andræ kallas »den viktigaste omstörtning, som ägt rum inom den protestantiska kristen-heten sedan reformationen».¹ Till Billings teologi lovar han åter-komma i ett senare arbete.

Att denna värdesättning av utvecklingen från Luther till våra da-gar innebär måttlösa överdrifter, ligger i öppen dag. Krook har utan att här på någon punkt gå till källorna okritiskt följt den lundensiska² uppfattningen, att ortodoxien på avgörande punkter förvanskade re-formatornas intentioner. Här behövs en kraftig revision. — F. ö. an-sluter sig den åtskilligt grumliga dispositionen i görligaste mån till bokens något utflytande underrubrik: »Studier i uppenbarelsebegrep-pets problematik i ev.-luthersk teologi med särskild hänsyn till bryt-ningarna i Sverige omkring senaste sekelskiftet, till Luthers reforma-toriska genombrott och till begreppets bearbetning i E. Billings teologi».

¹ Hos Andræ (Nathan Söderblom sid. 103) syftar detta på omstörtningen inom teologien i gemen vid 1800-talets mitt. Med förvånande nonchalans låter Krook upprepade gånger påskina, att det hos Andræ skulle beteckna den *svenska* omstörtningen.

² Betecknande är, att man i Krooks litteraturförteckning saknar både Bohllins »Tro och uppenbarelse» och Runestams arbeten om Luther och Melanchton.

Litteratur

Så var det åtminstone Krooks avsikt att stanna inför det skede i svensk teologi, som vi i inledningen till denna översikt berörde i avslutning till Althins skrift. Svensk teologi lever ännu i hög grad på arvet från den stora Uppsalafakulteten med namn sådana som religionshistorikern Söderblom, exegeten Stave, systematikern Billing. Men något stillastående ha de senare decennierna icke inneburit. Med alltjämt nya problem och med ständigt förnyad omprövning av de gamla går den svenska teologien på sina olika linjer fram på ett sätt, som väcker berättigad uppmärksamhet i utlandet och även borde förtjäna aktning inom vårt eget land.

Ake V. Ström.

»DET GAMLA UGGLEBOET» OCH »DEN EVIGA UNGDOMENS STAD»

I »Mäster Olof» låter Strindberg Gustav Vasa, föregripande 1880-talets bildstormare, karakterisera Uppsala som »det gamla uggelboet». Lindblads förlag, som ägnat 17:de volymen av sin bekanta bokserie »Hågkomster och Livsintryck» åt Uppsala under 1800-talets sista tre decennier, har åsatt den titeln »Den eviga ungdomens stad». Som redaktören-förlagschefen i ett intressant inledningskapitel visar, återgår denna benämning på en dikt av Uppsalastudenten par préférence, skalden Johan Nybom, vid invigningen av Uppsala katedralskolas nya lokaler den 21 okt. 1837. Att skildringarna koncentrerats till årtiondena närmast före sekelskiftet beror därpå, att förlaget företrädesvis vänt sig till den generation, som har de äldsta minnena att berätta, ett förfaringsätt som så att säga ur kulturskyddssynpunkt är djupt motiverat. Mutatis mutandis kan »Hågkomster och Livsintryck» liknas vid Arthur Hazelii livsverk. Man kunde förvisso på denna i sitt slag ganska enastående seriepublikation och ej minst på dess sist utkomna volym som motto sätta några ord av en känd Uppsalaprofessor, till vars tid och hem de äldsta minnena i volymen återgå, Frithiof Holmgren:

»Den dag kan gry, då allt vårt guld ej räcker
att forma bilden av den svunna tid.»

Förlaget förebådar f. ö. en andra del Uppsalaminnen från samma epok.

Det utomordentliga intresse för gångna tidens Uppsala, som kommit till uttryck i den rika samling minnen, som beredvilligt ställts till förlagets förfogande, delas säkerligen av en stor allmänhet. Ty Uppsala har en särskild plats i nationens hjärta, ej blott för vad det betytt och till äventyrs alltjämt betyder i svenskt kulturliv, utan och framför allt just i egenskap av den eviga ungdomens stad. Var och en, som upplevat det, kan vittna om att det väsentliga icke är och säkerligen heller aldrig varit vad som ej sällan ensidigt fascinerat den utomstående — detta smakar ofta av nattstånden gluntromantik — utan vad Torsten Bohlin i ett tal vid en recentiorsfest träffande kallat »det osynliga Uppsala». Ett utdrag ur detta tal, sä-

kert ett av de yppersta, som hållits inför ett sådant auditorium, har i volymen placerats som ett slags efterskrift, ett lyckligt grepp, ägnat att framhålla det essentiella och undanröja många vanföreställningar om livet i »den eviga ungdomens stad». Den ungdom, som studerat vid ett storstadsuniversitet, där akademiska medborgare av olika fakulteter, åldrar och åskådningssätt aldrig eller blott i undantagsfall träffas intimt, givande och tagande, veta i regel icke, vilka värden de gått miste om. De åter, som upplevat det osynliga Uppsala, torde väl undantagslöst instämma i de ord, varmed professor Jägerskiöld inleder sina erinringar om den originelle zoologen Lilljeborg: »När jag tänker tillbaka på mitt liv, är det knappt någon tid, som synes mig mer utvecklande än de första åren i Uppsala.»

Nu skall det villigt erkännas, att »det osynliga Uppsala» är svårt att fånga i ord. Några av minnestecknarna ha försökt det och även lyckats, bäst kanske de, som dröjt vid tidstypiska miljöer och märkliga personligheter.

Professorskan Ann Margret Holmgren inleder serien med en teckning av det Holmgrenska hemmet, som under flera decennier var en samlingsplats för en stor del av både det synliga och »osynliga» Uppsala och ett av de få frisinnade professorshemmen. Det stod alltid öppet till och med för Knut Wicksell, som eljest blev portförbjuden snart sagt överallt, sedan han i Verdandis riksbekanta sedlighetsdiskussion avslöjat sig som nymalthusian. Men även i detta radikala hus vördades de gamla Uppsalatraditionerna, särskilt Götiska förbundets — Frithiof Holmgren var en gymnastikentusiast av Lings skola. Likaså levde den musikaliska kulturen från Geijers och Malla Silverstolpes romantiska tid kvar i Jacob Axel Josephsons hem, som pietetsfullt skildrats av hans dotter Hilda Josephson. Man är tacksam för alla inblickar i dåtidens kultiverade Uppsalahem, som i denna bok ges av Marika Stiernstedt, Elin Hedenius, Waldemar Svahn och andra. Men framförallt dröjer man kanske vid de egenartade personligheter, som på snart sagt varje sida möta oss i homerisk mångfald — i hemmen, i studentkulorna, bland Gottfrid Kallstenius sjungande, Hugo Swenssons spexspelande och Nathanael Beckmans diskuterande och politiserande ynglingar liksom i den krets religiösa 80-talsstudenter, av vilka Carl Hasselberg ger en intressant skildring. Oftast berika väl dessa i ordets egentliga mening personliga minnen den traditionella bilden av den skildrade utan att korrigera den. Men undantag givas. Man läse exempelvis Hjalmar Danells erinringar om ärkebiskop Sundberg, vilken eftervärlden väl i allmänhet föreställer sig mycket annorlunda än som »den myndige kyrkofursten» här tecknas, eller Olof Rabenius skildring av den gamle hedersmannen och dundergubben professor Rydin, en av bokens mest lyckade porträtt. Särskilt värdefulla äro bidragen till Pontus Wikners biografi, emedan denne man, som betytt så mycket för sin generations ungdom, knappast efterlämnat några skrivna verk, som göra rättvisa åt hans personlighet. Helt visst tillhörde han den typ av nobla män, om vilka Schiller säger, att de verka

Litteratur

mer genom vad de äro, än genom vad de göra. Märkligast är Johan Bergmans på utförliga, delvis ordagrant återgivna dagboksanteckningar baserade skildring av Wikners undervisning och samvaro med gymnasister och studenter under 1880-talets första hälft, då Wikner var lektor vid katedralskolan. Men den dominerande gestalten framför andra är Harald Hjärne, som Rabenius kallar universitetets enda verkliga geni under åren kring sekelskiftet. Sedan Geijers tid hade Uppsala ej haft någon kulturpersonlighet av en sådan resning, och det lär väl näppeligen snart finna hans like igen. Icke mindre än fyra författare, Sixten Samuelsson, Eli Heckscher, Gustaf Jacobson och Gunnar Rudberg, återge uteslutande personliga hägkomster om honom. Dessa minnen utgöra tillsammans ett värdefullt surrogat för en verklig biografi över denne store, om Samuel Johnson i mycket erinrande svensk — Heckscher har påpekat likheten — vilken dessvärre icke fick någon James Boswell.

Medan somliga författare dröja vid märkliga händelser, exempelvis jubelfesten 1877, då Rydbergs kantat uppfördes, vid Verdandis ovannämnda diskussion eller det bekanta möte i universitetets aula, då Hjärne utgav parollen »Försvar och reformer», teckna andra genrebilder, av vilka flera etsa sig in i läsarens minne. På Uppsala slott överräcker landshövdingen, Geijers dotter, under rörelse manuskriptet till faderns »Ensam i bräcklig farkost» till Björnstjerne Björnson, som gripen emottar gåvan, och ärkebiskopen-husarsonen Ekman vill vid domkyrkodörren lämna försteget åt dåvarande kandidat Georg Edelstam, vars mamma är grevinna!

Liksom minnen i allmänhet ge också dessa hägkomster oftast en skön bild av det förgångna. Endast en av medarbetarna, Viktor Almquist, har, tyckes det, medvetet inriktat sig på att skildra både skuggor och dagar. Han döljer icke, att nationslivet på hans tid huvudsakligen bestod i suporgier kring punschborden, och att professorerna föreföllo honom vara »förhörare och enskilda vetenskapsidkare, som voro befriade från skyldigheten att handleda och uppmuntra de unga i deras studier». Man måste också i sanningens namn erkänna, att Oskar II:s Uppsala i mycket verkar »the island within», en avskild värld, dit ekot från yttervärlden återljuder liksom från ett avlägset fjärran för att omsättas i — diskussioner. Det är en traditionsbunden värld, vare sig den framträder i akademiskt solenna former, i sällskaplig samvaro eller i den burschikosa humorns dräkt, en exklusiv värld, i vilken stadens befolkning, för så vitt den ej tillhör akademistaten eller studentkåren, i regel icke spelar någon annan roll än staffagets. Därför blev den en förargelseklippa för Strindberg och 80-talsradikalismen, som varken senterade romantikens näktergalar eller den s. k. reaktionens ugglor. Men för oss, som nu leva, representerar dåtidens Uppsala framförallt ett stort stycke svensk kultur, ej minst personlighetskultur, som i möjligaste mån bör räddas från glömskan.

Hugo Valentin.